

GEMERT IN DE HELMONDSE PROTOCOLLEN II

Simon van Wetten

Vrijwel alle akten in het Helmonds schepenprotocol die op Gemert betrekking hebben, beschrijven transporten van onroerend goed. Omdat de ligging der huizen en/of stukken land aangegeven werd door de namen van de belendende percelen en hun eigenaren te noemen, krijgt zo'n saaie transportakte toch nog iets boeiends.

Bladerend door hetgeen de secretarissen van Helmond in de zestiende eeuw neerschreven, komt men Gemertse straatnamen en toponiemen tegen, die ondanks de afwijkende schrijfwijze een glimlach van herkenning opleveren. De Kyeckboemhoeve, de hoeve van den Beverdijck, Goirswinckel en der Alderstraten, den Mueleacker en de Panteleer, de Grooscuylen en de Berchlaeren, de hoeve Ter Eycken, het Gruenendael, de Muelenstraet, 't Milschot en de Campen, en daartussen al slingerend die Ruyps; het zijn bekende namen.

Bij andere aanduidingen kan men zich ook wel iets voorstellen. Bij Ceerys gaan de gedachten naar Koks en de daarachter gelegen Serisweg, bij die Drubbel vermoedt men een verband met de Dribbelei, en mogelijk haalt men een fikse nederlaag en de toeschouwers rond het veld van M.V.C. voor ogen, als het gaat om het toponiem "Quade Mortel". En die Wolfstege zou die niet gezocht moeten worden in de buurt van het bos van die naam?

De doorsnee Gemertenaar zal evenwel vreemd opkijken bij het lezen van verschillende toponiemen in de hierna volgende akten:

Alle kinderen van Jan Beck hebben verkocht aan Goyart Henricx van Cuyck een pacht van 8 mauden rogge, jaarlijks te betalen uit een stuk land geheten den Knapenacker in de heerlijkheid van Gemert ter stede geheten aan den Vroondijck, tussen erfenis Goyart van Erp en erfenis Dierck van Gemert en diens moeder - 17 november 1539.

Jan Marcelis heeft verkocht aan Roelof Alaert Roelofssoen een jaarlijkse rente van drie Rijksgulden uit een huis met toebehoren te Gemert ter stede geheten den Fellenoot, neven erfenis Willem Enskens, erf Wautger Ceel, de Wolfsstege en de Gemeyn Straet - februari 1543.

Aert Geraert Weyntkens alias die Keysser heeft verkocht aan Gregoer Derick Thomas Michielssoen zijn recht op een huis te Gemert ter stede geheten in de Vondervoirt, neven erfenis Gerart Wijntkens, erf Hendrick die Ridder, de Heeren Laer en de Gemeyn Straet - 23 februari 1546.

Dierci Lucas Vermoelen soen heeft opgedragen aan Jennecke, de weduwe van Henrick Heyntkens, een jaarlijkse rente van zes gulden uit een huis met toebehoren te Gemert ter stede geheten den IJsterman, neven erfenis des Godshuys van Gemert en erf Dierick Eijnssen en voorts strekkende op de gemeyn stroom - 1 februari 1569.

Ariaen Roevers heeft verkocht aan Lauwreyns Lucas soen, ten behoeve van Jan Jans van Santvoert, een stuk land te Gemert bij den Hulst neven erfenis Aert die Cock en erf der voorscreven koper, en van erf Anthonis Queens tot op den Huls(t) voorscreven - 30 januari 1574.

De erfgenamen van Aert Fredericx hebben vercocht aan heer Goessen Peters, priester, een huis met een stuk groesveld en een stuk akkerland van ongeveer "vier lopense saeylants" te Gemert genaamd 't Goed Tereycken, neven erfe Peter ter Eycke en op de gemeynt. Nog een stuk land in die Caelbroeck, twee lopense land op die Streepen, en een stuk akkerland geheten den Achtersten Streep. Nog een heiveld neven erf Gevert Frerickx, Peter ter Eycken, het Commandeurscap van Gemert en erf Corstgen Stercken. De lasten die op het Goed Tereycken rusten: 9½ vat rogge, een

cop raepsaets en het zesde deel van 12 pond boter en het zevende deel van 100 eieren (alles voor de commandeur) en het zevende deel van 8 kruiwagens turf voor het Huis van Gemert - 30 juni 1576.

Dierick Fabri van Gemert heeft verkocht aan Willem Verbraecken een stuk weveld genaamd de Cuylle te Gemert, neven erf, der Hoeve Ten Broeck en de gemeyne Cranebraecken - 8 mei 1584.

Mechteld, weduwe van Adriaen op de Locht, Aert Ariëns en Anthonis de Mol als man ende momboir (=voogd) van Henricxke, hebben verkocht aan Anthonis Geraersen van Bockel een stuk ackerland en een weveld te Gemert ter stede geheten de Duesdonck, neven erfe des kopers en erfenis der kinderen Henrick Daemen en voerts strekkende op de gemeynt. Last: een "half smael hoen ende seven oert" grondcijs - 6 juni 1592.

De hiernavolgende akte bevat weliswaar geen toponiem in het Gemertse, maar bepaalt meer de plaats van de Gemertse Commandeur: In de hoek der snoepers!

De edele heer Goedaert van Aer Duysordens (= van de Duitse Orde), Commandeur te Gemert, heeft verpacht aan Aert Thonis Diericx soen te Deurne een "allinge cooren-thiende" die hij te Deurne liggende heeft. Ruytier Jan Rutten was de vorige pachter. Pachtduur: zes jaar. Pachtsom: 57 mud rogge. De pachter pacht bovendien van de Commandeur "die smael thiende", ook liggende te Deurne, voor de somma van 18 Brabantse guldens, twee schapen, en... met nieuwjaar een peperkoek! 21 augustus 1593.

Bron: Gemeentearchief Helmond, Rechterlijk Archief registers R231 t/m R242.

Naschrift van Ad Otten

Simon van Wetten suggereerde de redactie om in een naschrift indien mogelijk een verklaring, een plaatsbepaling of een toelichting te geven bij

de minder bekende toponiemen. Trouwe lezers van Gemerts Heem zullen de meeste plaatsnamen overigens wel herkennen. Toch laten we ze hierna volgen in alfabetische volgorde:

(Ten) Broeck, is de oude naam voor wat nu in Gemert algemeen gekend is als d'Armenhoeve in de Kromstraat. In 1454 werd bij testament de hoeve Ten Broeck aan de kerk van Gemert geschonken op voorwaarde dat het kerkbestuur en het parochieel armbestuur tesamen zorg zouden dragen voor de daarbij opgelegde verplichtingen waaronder verschillende lasten ten behoeve van de armen van Gemert. Sedertdien kreeg de hoeve in de volksmond de bijnaam d'Armenhoeve die uiteindelijk in het spraakgebruik als enige naam overbleef.

Caelbroeck is een toponiem dat behalve als naamplaatje tegelijk een kwalificatie geeft van een bepaald perceel. Het met die naam aangeduide grondstuk, vermoedelijk nat/drassig en onvruchtbaar moet waarschijnlijk gezocht worden in de nabijheid van de buurtschap Tereyken.

Duesdonk. Deze naam is nu nog altijd bekend als 'Deusing', hetgeen moge blijken uit het gebezigde opschrift van een pand aan de Daalhorst. Gemeenoreerd moet hier aan het feit dat de Brabander de neiging heeft om donknamen te veranderen in ing-namen. Denk maar aan Ezzing voor Esdonk, Boerring voor Boerdonk, Kelding voor Keldonk en ook Elding voor Eldonk. Duesdonk of Deusdonk moet ontstaan zijn uit De Eusel donk of De Eeuwse donk. Euselgronden zijn in zekere zin vergelijkbaar met broek- en/of laargronden.

Fellenoort is een toponiem dat gesitueerd moet worden in de onmiddellijke omgeving van het huidige keske aan het Kruseind.

Gemeyn Straat is de aanduiding voor een straat die ten dienste staat van de gemeente ofwel de gemeenschap.

Gemeyn Stroom is de aanduiding voor een stroom die zoals een zogenaamde gemeyne straat of weg ten dienste staat van de hele gemeenschap. Het betreft veelal een hoofdafwatering van een nederzetting of bebouwde dorpskom. In het hier weergegeven regest is de Rips bedoeld.

Heeren Laer. Een toponiem dat niet alleen iets zegt over de aard van grond maar ook over de eigenaar. Met laargronden doelt men doorgaans op natte graslanden. Het zogenaamde Heeren Laer moet eigendom geweest zijn van

de Heer van een Heerlijkheid en in Gemert betref dat de 'Heren' van de Duitse Orde op het kasteel. Daar dit toponiem blijkt te horen bij een grondgebied dat grenst aan de zogenaamde Vondervoort, die gesitueerd kan worden aan de huidige Broekstraat, weten we dat ook de Heeren Laar daar thuis hoort. De naam "de Laar" is daar ter plekke zelfs nog bekend. Het is de naam voor de boerderij waarin Antoon en Dries Jaspers wonen, te weten Broekstraat 26.

Knapenacker. Dit toponiem hoort thuis achter een erf op een vrij groot perceel dat omstreeks 1500 bekend stond als "de oude kerk", waarmee gewezen kan worden naar het tegenwoordige Gelind ter hoogte van het parkeerterrein tegenover de seniorenflat.

Strepen is een veel voorkomend toponiem dat wordt gebezigd voor langgestrekte percelen. In de Kromstraat te Gemert kent men reeds sedert de middeleeuwen een aantal percelen onder die naam. De dorps- en gehuchtnaam Strijp heeft in feite dezelfde oorsprong.

Vondervoort. Dit toponiem hoort thuis in het meest westelijke deel van de Broekstraat ter hoogte van de plaats waar men via een vonder (=bruggetje) de oude waterloop den Doregraaf passeerde.

Vroondijck is de naam die tot omstreeks 1560 gebezigd werd voor de huidige Virmundtstraat (Zie daarvoor Gemerts Heem nr.67 uit 1977 "De geschiedenis van de Vloojeneengt")

Wolfstege. Dit toponiem ligt niet bij de Wolfsbosch, zoals onder voorbehoud werd gedacht, maar in de buurt van de splitsing Deel-Pandelaar-Kruiseind. Daar kan namelijk de nabijgelegen Fellenoord worden gelokaliseerd.

IJsterman. Vermoedelijk handelt het hier om de Ytterman in plaats van om de IJsterman. IJsterman is in Gemertse bronnen namelijk onbekend, maar Ytterman daarentegen treft men tientallen malen aan in de zestiende eeuwse Gemertse protokollen als de naam van een perceel aan de Rips (hier genoemd als "de gemeyn stroom") in de Molenstraat. Men moet daarbij bedenken dat de Molenstraat vroeger ook de huidige St. Annastraat en een deel van wat we nu kennen als de Willem de Haasstraat omvatte.